

Összegzés

A korszak pedagógiai sajtójából kirajzolódó tanárképet vizsgálva elsőként azt állapíthatjuk meg, hogy ez a kép túlzottan eszményített: nem az jelent meg az egyes cikkekben, hogy milyen is valójában a középiskolai pedagógustársadalom, hanem az, hogy milyenek szeretnék magukat látni (és láttatni a felettes hatósággal, a szülőkkel, a diákokkal) ennek a hivatásnak a képviselői, valamint az, hogy milyen (többnyire hamis) perspektívákat állmodnak maguknak. Különösen riasztóak a „jó tanár” képét körvonalazó éreynkatalogusok: egyrészt olyan ideált állítanak a tanárok elé, amelyet lehetetlen megközelíteni is, mert a modern szent igénytelenségét, önmegtagadó nagylelkűségét és fáradhatatlanságát (kihasználhatóságát) ötvözi a sikeres társasági ember kiváló kapcsolatteremtő képességével és szellemességével, másrészt pedig a régi idők és az új korszak tanári idoljának tulajdonságai egymás mellett szerepelnek bennük. Ez az eklektikus tanárkép, a régi tudós tanárral szemben felvonultatott követelmények és az oktatási módszerekben, a korabeli pszichológiai felfedezésekben, az ifjúság ismeretében megkívánt magas fokú jártasság egyidejűleg történő megjelenése kevésbé ösztökélhette önfejlesztésre, sokkal inkább elbizonytalaníthatta és megzavarhatta a szaksajtóban artikulált szerepelvárásokat komolyan vevő tanárolvasókat. Azt viszont kiválóan példázza a bemutatott tanárkép eklektikussága, hogy a jelzett időszak valóban átmeneti kor volt a középiskolai tanári réteg önértelmezésének történetében, a kiürülőfélben lévő, lassan teljesíthetetlenül váló régi elvárások még sorra visszaköszöttek a pedagógiai szakírók cikkeiben, miközben a korszerűnek tartott tanár-eszmény már teljesen más képességekre, érdeklődésre épült. Az egyértelmű funkcióváltás meghirdetése, az új irány következetes kijelölése helyett az ideális tanár képének megrajzoló a régi és az új funkciók, szerepkomponensek összeolvasztásával kísérleteztek, s közben elfeledkeztek a tanárokat körülvevő (és őket a szabad szerepépítésükben nem kismértékben korlátozó) iskolai körülményekről és társadalmi valóságról.

Vargáné Nagy Anikó & Vincze Tamás

A jog szerepe a környezetvédelmi oktatásban

A környezetvédelem oktatása kettős alapjogi természetű

A környezetvédelem az oktatásban mint alapjogi érvényesülés jelenik meg. A környezetvédelem és az oktatás külön-külön alapjogok, tehát a környezetvédelem oktatása kettős alapjogi természetű. Egyrészt a környezethez való jogot és az oktatáshoz való jogot szeparáltan, a maguk jogi természete szerint is ki kell fejteni, másrészt az oktatás a környezetvédelem ügyének alkotmányos szintű és gyakorlati-hétköznapi előmozdításán is tevékenykedik.

A két alapjog akkor effektív, ha egymást erősítik. Ehhez jó oktatók kellenek. A környezetvédelem maradéktalan alapjogi szemléletét azonban még a legjobb pedagógustól sem lehet elvárni. A pedagógusképzés során a jogi ismeretek elsajátítására nem jut, mert nem juthat elég idő. A pedagógus nem jogász, de jogtudatos jogalkalmazó és jogtudatos környezethasználó. Jogtudatából viszont annyit ad át, amennyit kell, valamint amennyit még hozzá tud tenni önszorgalomból. A pedagógus is élethosszig tartó tanulás részese. A régi pázmányi mondás, miszerint amit nem tanult meg Jancsi, nem tudja azt János, itt is érződik. Az élethosszig tartó tanulás nem jelenti, hogy ne a közoktatás során kellene lerakni

a legfontosabb alapismereteket. Így a környezetvédelem is az óvodai közoktatásban kezdődik. A 137/1996. (VIII. 28.) kormányrendeletben kihirdetett, hatályos Óvodai nevelés országos alapprogramja megfogalmazza, hogy az óvodáskor végére az egészségesen fejlődő gyermeknek ismernie kell a környezetében élő növényeket, állatokat, továbbá azok gondozását és védelmét. Ezt követően – mintegy hat-hét éves korában – léphet be az iskolai életbe, ahol a környezeti nevelés következő stációja vár rá.

A pedagógusokra nehezedő felelősség óriási, hiszen alkotmányos és emberi jogokat kell megvalósítaniuk, vagy megvalósulni hagyniuk, s mindeközben a felnövekvő nemzedékek egészséges környezet- és természetvédelmi jogérzetét kell kialakítaniuk, illetve kifejlődni hagyniuk a gyermekekben. A pedagógus tehát önkéntelenül is jogot alkalmaz. A szakma szabályai kötelezik, hogy belső erkölcsi értékrendjét jogszerűségeire hangolja. Az erkölcsiség és a jogi jelleg egymást erősítő eszközök a pedagógus kezében, de az oktatás során dől el, hogy a pedagógus a jogtudatig hagyja fejlődni saját morális felelősségét, vagy a jogot használja eszközként a környezeti és egyéb releváns értékek szubjektív bemutatása, megismertetése során.

Az állam környezetvédelemhez fűződő jogi érdeke az oktatói morált használja-használná instrumentumként. Ez az instrumentum azonban nem szabályszerű. Ilyen szabály nem létezik, mert az alkotmányos szabadság keretei között az oktató jelöli ki önnön koordinátáit. A környezetvédelem a felnövő generációk számára elsősorban mint szokás és nem mint szabály jelenik meg. Sokan soha nem is jutnak el a környezetvédelmi szokások szintjétől a „szabályos” környezetvédelemig. Számukra marad az önformálás, a tizennyolc éves korig¹ megszerzett ismeretek szubjektív-individuális, de társadalmilag befolyásolt fejlesztése, szinten tartása.

A környezeti edukáció az emberi jogok gyakorlásában

Az oktatás résztvevői olyan közösségi magatartásban vesznek részt, melyben mindenki egyszerre jogosított és kötelezett. Az oktatónak azonban tudnia kell saját jogosítványaihoz képest előbbre rangsorolni az oktatásban részesülők jogait. Ez nem jelenti, hogy a nevelő-oktató feladatot ellátóknak jogsérelmet kellene bevállalniuk: erkölcsi képzésről van szó. A felnőtt értelmi és érzelmi világa kevésbé sérülékeny, mint a kiskorúaké. Ezért a tanulók érdekei nagyobb jogi súllyal esnek latba, mint a pedagógusok egyébként jogos igényei, érdekszempontjai. Egy pedagógus akkor igazán jó, ha az általa felnevelt nemzedékek jó környezethasználók és integrálódásra képes társadalmi tényezők lesznek.

A jó környezethasználó dönteni tud, milyen magatartás szolgálja a társadalom számára fontos értékek, így a természeti értékek megőrzését. A pedagógus munkája hosszú távon érik be. Évtizedek telhetnek el, mire felszínre kerülnek a nevelési-oktatási hiátusok. A jó pedagógus keze alól kikerülő tanulók felnőttként a környezetvédelmet könnyebben tudják átültetni a szokások szintjéről a szabályok szintjére. Általában ők lesznek azok, akik a felsőoktatásba is belépnek majd, és közülük kerül ki a mesterképzésbe jutó 35 százalék és a doktori képzésbe kerülő 10 százalék (vö. 2005: CXXXIX. tv. 53. § (4) bek.). A minőségi pedagógusi munka egyik érzékeny fokmérője a lokális társadalom környezeti érzékenysége. És nemcsak a lokális társadalomé: országos és globális aspektusból is a pedagógusi

¹ Az 1993. évi LXXIX. törvény 6. §-a értelmében sajátos nevelési igényű tanuló esetén húszéves korig; érettségi vagy államilag elismert szakképesítés megszerzése esetén, valamint családi okok folytán tizenhat éves korig.

zöld aktivitás, az önként vállalt zöld oktatási plusz biztosítja a jövő nemzedékek környezeti tudását, környezetvédelmi vállalásait. A környezeti edukációval a társadalom magakelti a környezetvédelmi szemlélet később önmagát erősítő folyamatait.

A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló, hatályos 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet 2. §-ának (10) bekezdése értelmében a helyi tantervnek biztosítania kell, hogy a tanulók életkorához, az egyes tantárgyak sajátosságaihoz igazodva a tanulók elsajátíthassák – egyebek mellett – az egészségfejlesztéssel és a környezetvédelemmel kapcsolatos összefüggő ismereteket is. A környezetvédelem oktatása fokozatos. Miként az egyéb lényeges ismereteket, úgy a környezetvédelemmel kapcsolatos lényegi információkat is csak akkor lehet hatékonyan átadni, ha az edukáció előző szintjén már megalapoztak a tudásbeli következő lépcsőfoknak. Már az általános iskolában kiütközik, ha az óvodai nevelésből kimaradtak a környezetvédelmi elemek, vagy azok egy része. Ez a hátrány később hatványozódik. A középiskolában behozhatatlan defektust eredményez, melynek: 1) a társadalmi létezés, 2) a munkavégzés, 3) a felsőoktatás, 4) a gyermeknevelés és a 5) szociális participáció

terén jelennek meg a legszembetűnőbb következményei. A társadalmi gondolkodás környezet tudatosá formálása nem vagy csak nehezen kezdhető meg a felnőttek között. A felnőtt fejfel végzett tanulás folyamata többnyire az olyan alapvető jogok és kötelesek megismerésére irányul, mint a környezetvédelemhez kapcsolódó állampolgári-lakossági jogok és kötelezettségek.

A környezetvédelem felnőttkorban való megszokása-megtanulása nem példa nélkül álló, de kétségkívül eltér attól, amit a lakosság mint társadalmi közösség elvár önnön tagjaitól, valamint a szolgáltató államtól és önkormányzatoktól. Kulcskérdés a zöld oktatás terén, hogy a magyarországi közoktatás az óvodai és az általános iskolai oktatás-nevelés mellett a középiskolai és a szakiskolai oktatást is ingyenessé tette (vö. 1993: LXXIX. tv. 3. § (3) bek.), amivel szélesebbre tárta a kaput a környezeti edukáció előtt, mint azt az alkotmány és a hazánkban is kihirdetett emberi jogi dokumentumok előírják. Az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 13. cikke 2. bekezdésének a) pontja értelmében csupán az elemi oktatásnak kell mindenképpen ingyenesnek lennie. A közép- és a felsőfokú oktatásban az ingyenség a b), valamint a c) pont értelmében célállapot. Ezt a célt hazánk túlnyomórészt már elérte. A felsőoktatásban is az államilag támogatott képzés mellett jelenik csak meg a költségtérítéses képzés. Az államilag támogatott képzés felsőoktatási törvényünk, a 2005. évi CXXXIX. törvény értelmében elsősorban állampolgárság és tanulmányi teljesítmény függvénye.

A hazai közoktatási jog tehát az alkotmányunk 70/F. §-ában foglaltakon is túlmegy. Az alkotmányos követelmények pozitív irányú túlteljesítése nem antikonstitucionális. A közoktatásban rakják le a környezettudatoság vitális fontosságú alapjait. A felsőoktatásban megjelenő környezetvédelemre oktatás már nem tartozik az átlagpolgár zöld útra térítéséhez. Az emberi jogoknak ilyen fokban megfelelő magyarországi oktatásügy a környezetvédelem elterjesztése mellett más társadalomfejlesztő, tudatformáló célokat is szolgál.

A dupla – környezeti és kisebbségi – hátrány ledolgozása

A környezeti edukáció a környezetvédelem minden szubstruktúráját érinti. A környezetvédelmi alkotmányerejű törvényünkben felsorolt szabályozási részterületek törvényeiben is megfogalmazásra kerül a környezeti edukáció követelménye (vö. 1995: LIII. tv. 3. §). A

környezeti edukáció a környezetvédelem alapjogi megismertetésén túl az oktatásban-nevelésben felmerülő minden lényeges terület kapcsán előjön.

A környezetvédelem oktatása eltérő hangsúllyal lehet jelen egy elitiskolában és egy lemaradozó tanulókkal küzdő iskolában. A probléma akkor válik igazán súlyossá, amikor kisebbségi színezetet is kap. A kisebbségi oktatás Magyarországon javarészt sikertörténet. Vannak, akik nem kisebbségi iskolába járatják kisebbséghez tartozó gyermekeiket. Mindennek számos szociális előnye ismert, ugyanakkor hátrányok is megfogalmazódhatnak. Az asszimiláció veszélyét és ehhez hasonló jelenségeket vehet fel, de ha a kisebbségi szülők gyermekei nem kisebbségi iskolába, hanem szegregáltan szervezett oktatási intézményekbe kénytelenek küldeni gyermekeiket, a súly elviselhetetlen teherre nő. Az ilyen iskolákban az oktatás színvonala megsüllyed, a környezeti oktatás pedig luxus szolgáltatássá válik. A környezeti nevelés, melyet környezetvédelmi törvényünk, közoktatási törvényünk és Nemzeti alaptantervünk is megfogalmaz, csaknem elérhetetlen a kirekesztés kényszerű áldozatait, a kisebbségi tanulók szegregált osztályai számára. Pedig a jogalkotói jó szándék megvan. Nemzeti alaptantervünk II. részében olvassuk például, hogy a hosszú távú környezeti és gazdasági fenntarthatóság, valamint a társadalom felelősségtudatának fejlesztése érdekében a Nemzeti alaptanterv ösztönzi az etikus (1) gazdasági és (2) társadalmi viselkedésmódok megismertetését.

(1) Ilyen etikus gazdasági viselkedésmód lehet a *fair trade*, azaz a méltányos kereskedelem, melyet már akkor megvalósítunk, amikor elnyomott helyzetben lévő, szegénységben élő népek termékeit vásároljuk meg ugyanolyan vagy magasabb áron, mint amennyibe a nyugati importból származó árucikkek kerülnének. A sokszor jóval környezetkímélőbb módon előállított, szegénységben élő országokból behozott termékek egyszerre fejezik ki a környezetvédelmet és a gazdagabb népek szociális érzékenységét a szegényebb népek iránt. Ezért már iskoláskorban érdemes elkezdni a *fair trade*-re nevelést.

(2) Ilyen etikus társadalmi viselkedésmód a környezetterhelés és a környezet-igénybevétel racionalizálása; a kisebbségek környezeti jogainak tiszteletben tartása. Tehát a felnövekvő nemzedék befogadó magatartásra nevelése: például azáltal, hogy a kisebbségek környezeti érdekeit nem háttérbe szorítjuk, hanem éppen a kisebbségi érintettség miatt pozitív megkülönböztetést alkalmazunk. A kettős hátrány, azaz a környezeti és a kisebbségi hátrány ledolgozása érdekében. Mindez természetesen nem járhat az összehasonlítható helyzetben lévő személyek vagy csoportok kedvezőtlenebb helyzetbe hozásával (vö. 2003: CXXV. tv. 8-9. §). A kisebbségek azonban jogos előnyt élveznek a többséggel szemben, amikor kisebbségi jogaik érvényesüléséhez szükséges a célszerű és arányos pozitív differenciálás.

A környezeti végesség gyermeki értelmezése

Környezetvédelmi törvényünk 57. §-a kimondja, hogy a környezetvédelmi alap többek közt a társadalom környezeti szemléletének fejlődését hivatott elősegíteni. Új polgári törvénykönyvünk, a 2009. évi CXX. törvény 2:96. §-ának (2) bekezdése értelmében a természet és az egészséges környezet védelméről szóló jogszabályok megszegése esetén a társadalom vagy csoportjai életkörülményeinek hátrányos megváltozása miatt, nem vagyoni sérelem esetén az ügyész sérelemdíjat igényelhet. Ezt a környezetvédelmi alapba kell befizetni. Az új Ptk. értelmében a sérelemdíj megfizetésére való kötelezés esetén a kártérítés általános szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a jogsértésen túli hátrányt nem kell bizonyítani. Ez új utat nyit meg a hazai jogrendben. Az így keletkező állami többletbevételek redisztribú-

cióját környezetvédelmi szakmai szempontok és az ezekhez kapcsolódó szociális szempontok szerint kell megtervezni. A tervezés ideje voltaképp már elérkezett. A várható befizetések elköltése sosem egyszerű. A környezetvédelmi törvény szerint a környezetvédelmi alap több célt is szolgál, így a környezeti nevelés, képzés és művelődés csak egy, de talán a legfontosabb a további finanszírozásra váró célok közül.

A környezeti edukáció anyagi támogatása több forrásból megvalósuló folyamat. A források megtöbbszöröződése mégsem jelent közvetlen előnyt. Legalábbis nem biztos, hogy kétszer száz forintból többet lehet elérni a környezeti nevelés, oktatás és művelődés terén, mint egyszer száz forintból. Röviden: a zöld oktatás esetén a pénz nem minden, s főképp nem állítható fel egyenes arányosság az anyagiak és a lakosság materiális aktusokban is megnyilvánuló környezettudatossága között. Nagy C. Edit gyergyóditrói általános iskolai tanító a helyben végzett empirikus vizsgálatai eredményét úgy foglalta össze, hogy a tanulók helyesen érzékelik, hogy az emberi tevékenység nem jelentheti az ember természet feletti uralmát, ez mégsem jelenti, hogy a tanulók lemondanának arról a jogukról, hogy környezetüket befolyásolják, megváltoztassák.²

A környezeti nevelés célja nem lehet a természetbe való visszatérés, a természet megismerésének személyesítése. A rendelkezésre álló anyagi forrásokat nem a múlt felidézésére kell fordítani, hanem a környezeti elemek tiszteletben tartására, a fenntartható fejlődés környezetvédelmi törvényünkben is írt megvalósítására, vagy legalább annak megközelítésére. Az általános iskolai tanulók helyes következtetésre jutottak, amikor nemcsak elvben, de a gyakorlatban is elutasították a természetes környezet kizsákmányolását. Jogérzékük is korrekten működött, amikor nem kívánták feladni jogaikat a természettel szemben. Az ember akkor vált ki a természetből, amikor jogokat formált magának. Ezen jogok pedig szükségszerűen együtt járnak az eszközszinten lévő természet terhelésével és igénybevételel. A természet is eszköz az ember kezében, és a természet megóvásának eszközeit is az ember használja. Csakhogy ez nem jelenti, hogy a természetes környezetet például egy gépjárművel vagy egy televízióval egyenértékűnek tekinthetnénk.

A véges és a végtelen javak közti különbségtétel vezette el a *homo practicus*, azaz a gyakorlati ember gondolkodását a környezeti elemek véges voltának felismerésére, s így az ember-környezet reláció átértékelésére.

A véges természeti kincsek még rendelkezésünkre állnak, tehát az ember jogot formálhat ezen kincsek hasznosítására. Minél közelebb kerül az emberiség a környezeti kincsek kimerítéséhez, annál inkább tudatosodik benne a környezetvédelem iránti igény. A környezet-, a természet- és az állatvédelemről alkotott szubjektív vélemények annál közelebb kerülnek egymáshoz, és annál inkább objektiválódnak. A környezetvédelmi nevelésben is érvényesül a véges és a végtelen (vagy végtelennek látszó) értékek közti differenciálódás. A környezeti elemek végességének felismerése egy általános iskolai tanulóól még nem várható el. A környezet vagyontárgyként nagyobb tiszteletet élvez a gyermekek részéről, mint a környezet közjogi általánosságban. A jogalkotó is ezt húzza alá, amikor a gyermeket magánjogi felelősséggel terheli ugyanazért, amiért mentesíti a büntetőjogi felelősség alól. 1959. évi³ és új, 2009. évi polgári törvénykönyvünk⁴ értelmében is helye lehet méltá-

2 Nagy C. Edit (2009) A környezeti nevelésben alkalmazott oktatási színterek, korszerű módszerek hatása a környezettudatos magatartás kialakítására. *Új Pedagógiai Szemle*, LIX. évf. No. 3. p. 25.

3 1959: IV. tv. 347. §.

4 2009: CXX. tv. 5:550. §.

nyossági kártérítésnek a vétőképtelen gyermekkel szemben, de a büntető törvénykönyv⁵ és a szabálysértési törvény⁶ szerint tizennégy év alatti büntetőjogi vagy szabálysértési felelősséggel nem lehet sújtani.

A szabályformáló pedagógus

A természetes és az épített környezet elsősorban eszköz a gyermekek számára: önmegvalósításuk színtere. A gyermeki lét és a környezettudatos felnőtté válás között el kell telnie pár esztendőnek, mire a legjobb szándékkal és legmegfelelőbb módon nevelt tanulók felismerik a környezet nyújtotta többlettértékeket. Ez természetes fejlődési vonal, melyet mindenkinek be kell járnia, mielőtt az iskolarendszerű oktatásból az individuális művelődés felé veszi az irányt. Jogszabályaink és jól képzett pedagógusaink szaktudása ezt az átmenetet teszi zökkenőmentessé. A jogszabályok nyújtotta jogi keretbe olyan jogi jellegű, azaz jogszabályi rendelkezésen alapuló, de pedagógusszakmai szempontok szerint megalkotott produktumok is beletartoznak, mint a helyi iskolai pedagógiai programok. A pedagógusok saját pedagógiai programjukat is megformálják, és évről évre bővítik tapasztalati úton és művelődéssel szerzett többlettudásuk alapján. A környezeti nevelésben is érvényre jut az *expressis verbis* jogi jelleg, és – ezzel párhuzamosan – a tapasztalatiságon alapuló, jogi, etikai és professzionális normakövetés.

A környezeti nevelésben a pedagógusok tehát nemcsak jogalkalmazók, de részben jogalkotók-jogalakítók is. A tanulók maguk is joghasználók, hiszen közoktatási törvényünk szerint kötelességeik és jogaik egyaránt vannak. A pedagógus, valamint a tanuló is környezethasználó és joghasználó. A tanulók környezethasználata – akárcsak joghasználata és környezetjog-használata – messze kevésbé tudatos jogalkalmazás, mint a tanári jogkövetés. Míg a tanuló a környezettel kapcsolatos ismeretek megtanulására „szerződik”, a pedagógus az ismeretek átadása révén teljesíti közszolgálati funkcióját. A tanuló részint állam által előírt kötelezettséget teljesít, részint valóban önként „szerződik”. A tankötelezettség felső határának elérése után inkább önkéntességről, semmint jog által diktált kötelezettségről van szó.

A pedagógus közszolgálati pozíciója nem jelenti, hogy a jogalkotó felülről teljesen megkötné a kezét. Az alkotmány 70/G. §-ának (1) bekezdésében foglalt pedagógusi szabadság gyakorlati megnyilvánulása a tanár-diák viszony korrekt működtetése.

A szabályformáló pedagógus csak a szabályformáló diákkal együttműködve alakíthatja a normákat a társadalmi konszenzus általános szabályainak megfelelően. Konszenzusos megoldásra kell tehát törekedni:

(1) egyrészt a pedagógusnak kell egyetértésre törekednie a szülőktől/gyámoktól befolyásolt diákokkal,

(2) másrészt a tanulóknak (és szüleinek) is meg kell találniuk az elfogadható közép-utat az iskolai anarchia és a túlzóan szigorú fegyelem között.

Annak eldöntése, hogy fegyelmi felelősség alá tartozik-e a tanuló konkrét magatartása, nem mindig vegytiszta. Ha áll is jogsértés a háttérben, a tanuló ezen jogsértő cselekménye nem biztos, hogy súlyos és vétkes, tehát nem biztos, hogy megalapozza a fegyelmi felelősségét.

⁵ 1978: IV. tv. 22. § a) pont, 23. §.

⁶ 1999: LXIX. tv. 8. § (1) bek.

Jobbára általános erkölcsi vagy/és individuális morális kérdésekről van szó. A pedagógus nincs egyedül, amikor szabályt formál. A diák is igyekszik az igényeihez közelíteni a jogi-erkölcsi lehetőségeket. A pedagógus és a diák szabályformáló aktivitása (vagy épp szabályformáló passzivitása) egymással összhangban lehet igazán hatékony. Az iskolai szabályformálás a jog hatékonyabbá tételét szolgálja, és a környezeti edukáció nyújtja erre a legtöbb pozitív példát.

Éppen a környezeti nevelés terén láthattunk alapvető, szemléletformáló áttörést az utóbbi években. Míg a környezetvédelem a nemzetközi politikában széthúzáshoz vezetett, az iskolában a tanár-diák-szülő háromszög harmonikus együttműködését hozta el.

A környezeti nevelés újraprogramozása

A környezet mint a tanszabadság és a tanítás szabadságának megnyilvánulási színtere mindinkább megszokottá válik. A környezet mint tárgyi valóság körülveszi az iskola világát is, de a környezet mint időtől független, absztrakt fogalom is helyet kap az oktatásban, nevelésben.

Az időtől függetlenedő környezet a közoktatásban meggyökeresedő fogalomná vált. Az időtényező elhagyásával a környezet végessége azonban nem szűnik meg. A környezet mint elvont fogalom valóban létezhet temporális dimenzió nélkül, de a környezeti nevelést a térdimenziótól nem lehet függetleníteni. Míg a környezetvédelem egyre inkább megfoghatatlanná, axiomatikusan meghatározottá válik, a környezet mint tárgyi valóság térben formálódik, folyamatosan változik, átalakul. A térbeli környezet a zöld nevelés tárgyává válik, s mindeközben az időviszonylatokban elhelyezett környezet elveszti tárgyi jellegét, és a szellemiség – a zöld szellemiség – síkjára kerül át.

A környezetvédelem ügye az ember által mért időn túlra kerül, s az emberi környezet veszélyeztetése és károsítása a hétköznapi szintjére süllyed. Ezzel a környezeti nevelés lényege is transzpozícióra megy keresztül. A környezeti nevelésnek már nemcsak a tárgyi valóság ujjal érinthető realitására kell fókuszálnia. Nem elegendő a szemetet a diákokkal szelektíven gyűjteni, a nem megújuló energiaforrások takarékos használatára ösztönözni őket, és hasonló viselkedések interiorizálására készíteni a tanulókat. A környezeti nevelés szellemi alapjait is le kell rakni, hogy a jövő nemzedékeknek legyen mire építkezniük.

A szellemiség némiképp el is távolodhat a gyakorlattól, de az állam elsősorban a társadalmi környezetvédelem szellemi fundamentumára kell, hogy hagyatkozzon az iskolából kilépő generációk környezettudatos környezethasználatba involválása során. A gyakorlat változik, de a zöld gondolkodás rugalmassága, fejlődésképesége nélkül a gyakorlati változásokat nem lehetne a társadalom egészével megértetni, elfogadtatni. A környezetvédő társadalom organizációja és reorganizációja nem egyetlen lépés, hanem szociális folyamat. A környezeti elemek terhelése és igénybevétele által a környezetvédelemben termelt változások folyamatos társadalmi reorganizációt és környezeti alapú megújulást generálnak.

A mindehhez szükséges társadalmi ismereteket az állam több úton is igyekszik eljuttatni a lakossághoz. Az egyik ilyen út a környezeti nevelés állami eszközökkel történő megvalósítása.

Összegzés

Az iskola nevelőtestülete által elfogadott pedagógiai programot az iskola fenntartójának is jóvá kell hagynia. Ezzel szemben az egyes pedagógusok önmaguk számára koncipiált pedagógiai programját nem kell hivatalos aktussal elfogadtatni. Minden más szempont-

ból persze meg kell, hogy feleljen az elvárásoknak. Az iskolai pedagógiai program része a nevelési program és a helyi tanterv. 1) Közoktatási törvényünk 48. §-ának (3) bekezdése értelmében az iskolai nevelési program részeként el kell készíteni az iskola egészségnevelési és környezeti nevelési programját is. 2) A helyi tanterv többek közt ott jut anyagi-gyakorlati relevanciához, hogy ez alapján rendelik meg a taneszközöket, tankönyveket is. Nem mindegy, hogy egy iskola a nivósabb, de esetleg költségesebb könyveket, eszközöket rendel meg, vagy marad az „úgy is jó lesz” kategóriánál.

A pedagógiai programozás eredményessége empirikusan is mérhető, de a gyakorlati output többnyire nem minősíthető azonnal. Vannak prompt jelek, de a gyakorlati eredményesség jobbra nem ilyen jelzésekkel szolgál.

Az iskolai programozás és újraprogramozás szerves része a közoktatásnak. A hibák és hiányosságok felismerése a pedagógusok szakmai közösségének nem szégyene, hanem sokkal inkább erénye. A demokráciákra általánosságban is jellemző önkormányzatiság az iskolai nevelésben fokozottan van jelen. A környezeti nevelés pedig jól működtetett, felülről orientált, de semmiképp sem szűk gyep lőn tartott közoktatás keretei közt érhet célba. Ezért is fontos, hogy a környezeti nevelés ne csak kógens szabályokon alapuljon, hanem legyenek diszpozitív normák is, és a jogalkotó tegye lehetővé egyes, felülről megfogalmazott normatív keretek lokális kitöltését.

Julesz Máté

Láthatatlanok, létezőtők, közönyösek

Hallgatói szocializáció ma

A modern kor társadalma, így iskolája is a nagy változások és kihívások korszakát éli. Zygmunt Bauman arra figyelmeztet, hogy a társadalom a biztosat elhagyván a bizonytalan felé vezető úton halad („solid” to „liquid”), amelyben a régebbi társadalmi minták, formák, értékek gyorsabban olvadnak, minthogy újak kerülhetnének a helyükbe. Ez soha nem látott kihívások elé állítja az oktatási rendszer, köztük a felsőoktatás szereplőit is.¹

A felsőoktatás a klasszikus felfogás szerint több lábbon álló rendszer kell hogy legyen. Funkciói között az általános nevelés, a kutatás, a tudósképzés és a szakemberképzés egyaránt fontos. Legfontosabb szerepe mégis az, hogy a társadalmi integrációt szolgálja, a széles társadalmi közeg normáit közvetítse, s ezáltal csökkentse az elidegenedést.² A klasszikusok a hatvanas évek óta többször felhívták a figyelmet ezen integratív funkció hiányosságaira.³ Azóta pedig egyre gyakrabban találkozunk a szakirodalomban azzal a nézettel, miszerint a felsőoktatás társadalmi felelőssége, értékadó szerepe csökken vagy hiányzik.⁴

1 Bauman, Zygmunt (2005) Education in liquid modernity. Review of education. *Pedagogy & Cultural Studies* 27. 4. pp. 303–317.

2 Parsons, Talcott, Platt, Gerald M. & Smelser, Neil J. (1973) *The American University*. Cambridge, Harvard University Press. Pusztai Gabriella (2011) *A hallgatói értelmező közösségek. Kapcsolati bégyazottság és felsőoktatási eredményesség*. Budapest, Új Mandátum (megjelenés alatt).

3 Bourdieu, Pierre (1988) *Homo Academicus*. Stanford, Stanford University Press. Jencks, Christopher & Riesman, David (2002) *The Academic Revolution*. New York, Doubleday.

4 Hrubos Ildikó (2009) Az értékekről. In: Pusztai Gabriella & Rébay Magdolna: *Kié az oktatáskutatás? Tanulmányok Kozma Tamás 70. születésnapjára*. Debrecen, Csokonai Könyvkiadó, pp. 229–239. Pusztai Gabriella (2011) *A hallgatói értelmező közösségek. Kapcsolati bégyazottság és felsőoktatási eredményesség*. Budapest, Új Mandátum (megjelenés alatt).